

Pleidooi voor een culturele democratie*

Jan Kassies De Franse schrijver Bénichou heeft een aantal jaren geleden een boekje geschreven, *Le sacre de l'écrivain*. Daarin zette hij uiteen dat de positie van de schrijver in de Franse samenleving vanaf ongeveer 1750 veranderd is. De auteur heeft namelijk vanaf dat tijdstip de functie overgenomen die tot dan toe in hoofdzaak aan de 'clerus' toekwam. Het is interessant na te gaan of in de tweede helft van de negentiende eeuw, voortgaande in de twintigste eeuw, ook een soort wijding van de Nederlandse schrijver heeft plaatsgevonden, in die zin dat veel mensen richtsnoeren voor hun leven, een normatief kader, hebben ontleend aan datgene wat zij lazen. Als dit zo is, kunnen we misschien vandaag nog een genootschap tot spreiding van de cultuur in het leven te roepen.

In het navolgende zal ik het een en ander opmerken naar aanleiding van de bundel *In ons diaconale land*. Ik heb twee jaar de tijd gehad om daarover na te denken en ik ben nog steeds van mening dat het hele denkbeeld van cultuurspreiding aandacht verdient. Ik zal proberen uit te leggen waarom.

'Wij idealistische cultuurspreiders,' zegt Henny Langeveld in de epiloog van *In ons diaconale land*.¹ Zo noemde ze onze generatie al in 1962. Wat bewoog ons, hoe kwamen wij ertoe

ons zo voor de cultuurspreiding in te zetten? Om het heel populair te zeggen, we hadden het natuurlijk goed met de wereld en de mensen voor. Dat was een heel belangrijke drijfveer. En daarbij kwam dat velen van ons zelf objecten waren van een gigantisch beschavingsoffensief dat zich zo rond 1850 had ingezet. De Verlichting heeft daarbij een grote rol gespeeld en de sociaal-democratie moet in dit verband worden genoemd. Ook de cultuurpolitiek van de overheid na 1945 mag niet onvermeld blijven.

Dat is allemaal waar, maar een van de belangrijke motieven was natuurlijk toch de emancipatie. De emancipatie die zich voltrok in de bevolkingsgroepen die dachten: wij willen dat ook, die refereerden aan de bovenliggende klasse. Het hele zuilensysteem in Nederland was gebaseerd op de gedachte van de emancipatie en natuurlijk op het in toom houden van de eigen achterban. Maar als ik kijk naar mijn eigen achtergrond, dan ging het wel degelijk om cultuurparticipatie, om het deelachtig worden aan cultuurgoederen van die tijd, gefilterd - desnoods gecensureerd - door de eigen opties. Ik zal een voorbeeld noemen waarover ik met enige kennis van zaken kan spreken: Drouwenermond en Oude Pekela. Als je daar bijvoorbeeld naar een gymnasium gaat - ook al is het een gereformeerd gymnasium - dan neem je kennis van de klassieken en dat is dan een reuzenstap. Om maar te zwijgen van wat er gebeurt als je van daaruit in aanraking komt met het Stedelijk Museum van Willem Sandberg. De middelbare school vervult een scharnierfunctie in de samenleving voor wat men de sociale *Aufstieg* noemt. Ik wil hiermee zeggen dat daar de wortels liggen van de idee dat de cultuur gespreid moet worden. Ik ben het eens met wat S.J. Doorman heeft geschreven in de bundel *In ons diaconale land*², namelijk dat als je iets moois ziet of iets moois weet, ergens in de stad of in het buitenland, je dat met anderen wilt delen. Ik weet wel dat je daarbij kunt denken: ja, dat is om erover mee te kunnen praten. Dat geldt natuurlijk ook, maar de werkelijke impuls is - ik kan niet anders zeggen, voor zover ik dat bij mezelf kan nagaan - 'daar moeten anderen ook van kunnen genieten'. Voor de oorlog ging dat met name via wat tegenwoordig dan zo fraai het maatschappelijk middenveld heet. De organisaties in het maatschappelijk middenveld waren sterk verzuimd. Mijn generatie heeft die zuilenwereld bestreden. Het is natuurlijk zo dat die

zuilenwereld nooit moet terugkomen - maar het particulier initiatief is wel aan een herijking toe wat betreft zijn culturele betekenis.

Na de oorlog kwam de cultuurpolitiek van de overheid. De cultuurzorg, de cultuuroverdracht en de cultuurspreiding zijn verstatelijkt. De secularisatie nam na de oorlog de meest diverse vormen aan. Van der Leeuw initieerde een door de overheid geleide cultuurpolitiek.³ Het was een bizarre cultuurpolitiek die helemaal spoorde met het idee van het Nationaal Instituut, met feestrokken voor alle vrouwen enzovoorts. Het begon een beetje vreemd, maar in de loop van eind jaren veertig, jaren vijftig werd de gedachte over een cultuurbeleid van overheidswege gemeengoed. En ik geloof dat we nu kunnen zeggen dat het cultuurbeleid en zeker het kunstbeleid over het algemeen wordt gedragen door een brede consensus in het parlement. Er is af en toe een relletje, zoals bij de uitreiking van de P.C. Hooftprijs aan Hugo Brandt Corstius. Maar over het algemeen is er een brede consensus en dat is al die jaren zo gebleven, ook nadat gebleken was dat de idealen van cultuurspreiding niet uitkwamen. Parlementariër Willems, lid van de Tweede Kamer voor de Partij van de Arbeid, zei over de cultuurspreiding: 'Ik geloof dat het bezig is te mislukken.' Dat was als ik me niet vergis in 1962. Het werkt niet, de mensen blijven thuis, ze komen niet, alle onderzoeken ten spijt. De sociologie nam in betekenis toe en de idee van de maakbare samenleving was in opkomst. De Partij van de Arbeid wordt altijd verweten ervan uit te gaan dat de samenleving maakbaar is. Maar dat is niet terecht: het hele idee van *social engineering*, van de maakbare samenleving, is immers komen overwaaien van de sociale wetenschappen in Amerika en nergens anders vandaan. En dat de sociaal-democraten dit gretig hebben aangevat ligt nogal voor de hand. In die tijd was dat in ieder

geval zeker zo. Men verrichtte onderzoek en ging kijken wie aan cultuur deelnam en wie niet.

Een van de vergeten rapporten is een publikatie van midden jaren vijftig van het Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut over cultuurparticipatie. Het begint met de lapidaire zin: 'Zodra arbeiders het woord cultuur horen worden ze kwaad.' Of iets van dien aard. Het woord cultuur is in hun oren verdacht. Daar zie je een kant die wel eens wordt verwaarloosd en die wij cultuurspreiders ook wel eens uit het oog hebben verloren. Dat is jammer. Cultuurparticipatie en het willen brengen van cultuur aan anderen, is natuurlijk toch ook een vorm van macht. Marcuse, de Frankfurter Schule, ook mensen hier in Nederland schreven in de jaren zestig en zeventig over hoe de Nederlandse gezeten burgerij door middel van cultuur en kunsten macht uitoefende. Dit alles leidde ertoe dat ik me daar - ik geef toe dat ik er lang over heb gedaan - in 1983 eens in heb verdiept, toen mij door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid werd gevraagd een essay te schrijven over kunstbeleid in de toekomst. Op een gegeven ogenblik heb ik geschreven: 'De cultuurspreiding is goeddeels mislukt.' Dat is een vaak geciteerde uitspraak. Ik geloof dat dit een voordeel is als je in het wetenschappelijk bedrijf zit, maar dat is mijn positie niet. In ieder geval is deze uitspraak nogal eens geciteerd, maar er is weinig gekeken naar wat ik in dat verband nog meer heb gezegd. Ik heb erop gewezen dat cultuur in de volgende zin kan worden samengevat: er is geen cultuur denkbaar die niet door een bepaalde groep wordt gedeeld. Het gaat om waarde-oriëntaties van de groep. Cultuur heeft een zekere continuïteit en cultuur heeft voor alles een bepaalde samenhang. Er is een patroon dat je in de cultuur kunt onderkennen in de manier

waarop wij leven en de manier waarop we elkaar begraven. Ik heb dat 'de ecologie van het cultuurbeleid' genoemd. Hierbij gaat het om de fundamentele waarden in de samenleving. Deze waarden manifesteren zich in de allereerste plaats in ruimtelijke ordening en alles wat daarmee samenhangt wat betreft milieu. Vervolgens is er een nauw verband met het onderwijs en met het gebied van de media en dergelijke. Ik pleit er nog steeds voor om het ook in die vorm te zien. Ton Bevers heeft in zijn bijdrage aan de bundel *In ons diaconale land* betoogd dat er wel sprake is van een cultuurspreiding, maar dat deze via de markt verloopt. Ik ben het helemaal met hem eens. Alleen werpt het begrip markt bij mij onmiddellijk de vraag op naar macht. Het is namelijk geen neutraal instrument, het is ook geen instituut dat altijd heeft bestaan. Zodra we spreken over een toetreding tot de markt en de aanwezigheid van aanbieders op die markt, dan krijgen we te maken met machtsvraagstukken. De aanbieders op de ideeënmarkt zijn dikwijls primair gericht op het maken van winst. Dan drijft het wel eens weg van de dingen waar het werkelijk om gaat en zeker waar het de kunstenaars om gaat, als we het hebben over het kunstbeleid.

Bij de culturele elite is bovendien weinig begrip voor wat zich buiten haar horizon afspeelt. Het gemeentebestuur van Amsterdam heeft, om maar een voorbeeld van de laatste dagen te noemen, besloten om de karige subsidie van de poppenkastspeler op de Dam in te trekken. Hiermee verdwijnt een eeuwenoud instituut, dat tot een cultuur, voor mijn part volkscultuur, behoort. Want ook de oriëntaties van de groepen die Kafka bijvoorbeeld niet lezen, moet je serieus nemen. We mogen niet denken: ja maar dat is geen kwaliteit, neen, het is niet onze kwaliteit. Kwaliteit is een buitengewoon hachelijk begrip. Welnu, ik denk dat wij de oriëntaties van andere groepen

serieus moeten nemen. Als we in Den Haag kijken naar initiatieven met betrekking tot een wijkmuseum - de Schildersbuurt bijvoorbeeld - dan zie we dat daar een groep mensen wordt bereikt, die zich wel degelijk voor geschiedenis interesseert. Natuurlijk minder voor de geschiedenis van Oost-Azië, dan voor de geschiedenis van hun eigen buurt. En dan zal ik het maar niet hebben over het Muiderpoorttheater in Amsterdam, dat tegelijkertijd met het Muziektheater is gebouwd. Voor het Muiderpoorttheater werd het casco neergezet in opdracht van de Dienst Stadsontwikkeling. Toen het casco er stond was er geen geld meer om zelfs de meest eenvoudige programma's uit te voeren - en daar bedoel ik zowel de *pas de deux* van dansers van Het Nationale Ballet mee als 'tante Mien uit de Atjéhstraat vertelt'. Dit zijn beide cultuurpatronen waaraan de overheid aandacht dient te schenken. En ik ben ervan overtuigd dat men ook in het laatste geval eigen kwaliteitsnormen ontwikkelt, net als de burgerij dat in het verleden heeft gedaan. Men vergeet bijvoorbeeld altijd dat Frederik de Grote het verschrikkelijk vond dat er in Duitsland toneel werd geschreven waarin heel gewone mensen voorkwamen. Niet de ridders en dergelijke, waaraan het grote, aristocratische publiek gewend was. Frederik de Grote schreef dat hij weliswaar best wist dat dit ook het geval was bij Shakespeare, maar dat dit nog in het begin van de kunst was. Als hij echter zag wat er in een stuk van Goethe (*Götz von Berlichingen*) voorkwam, dan vroeg hij zich af waar het met de Duitse cultuur naar toe ging. Hij stond daarmee geheel in de traditie van het classicisme en was niet bij machte om daarbuiten te treden. En dat is ook buitengewoon moeilijk.

Ikzelf vind de sociale vernieuwing best, maar ik ben daarnaast van mening dat we ook moeten denken aan een culturele vernieuwing, die rekening houdt met het gegeven dat er mensen

Jan Kassies

was in 1990 directeur van het Instituut voor Theateronderzoek

zijn die er wezenlijk andere, en door ons soms niet op prijs gestelde, waardenoriëntaties op na houden. Zij dienen in ieder geval een eerlijke kans te krijgen om zich ook verder te ontplooiën. Dat houd ik staande. Met andere woorden, ik pleit voor een wezenlijke, culturele democratie.

* Voordracht bij de presentatie van *Met den tooverstaf van ware kunst: cultuurspreiding en cultuuroverdracht in historisch perspectief*, gehouden op 12 april 1990 bij de Boekmanstichting te Amsterdam.

Noten

1. H.M.Langeveld (1988) 'Epiloog'. In: *In ons diaconale land*. Amsterdam: Boekmanstichting/Van Gennep, pp. 153-163.
2. S.J.Doorman (1988) 'Losse gedachten over cultuurspreiding'. In: *In ons diaconale land*. a.w., pp. 27-52.
3. Zie: H.van Dulken (1985) 'De cultuurpolitieke opvattingen van prof.dr.G.van der Leeuw (1890-1950)'. In: *Kunst en beleid in Nederland*. Amsterdam: Boekmanstichting/Van Gennep, pp. 81-162.

Bibliografische gegevens

Kassies, J. (1990) 'Pleidooi voor een culturele democratie'. In: *Boekmancahier*, jrg. 2, nr. 5, 280-283.